

IZTOK SIMONITI

Civilna družba za današnjo rabo

Želim pojasniti vlogo civilne družbe v politiki in zmotne predstave o njej. Najprej tiste, da je civilna družba povzročila razpad bipolarizma in nastanek novih držav. Pa tudi tiste, da je civilna družba avtonomna, samostojna in neodvisna od državnih oblasti, političnih strank in vseh drugih centrov moči. Prav tako želim pojasniti, da demokracija ni vladavina ljudstva; da demokracijski nadzor in zamenjava oblasti nista mogoča brez civilne družbe; da civilno družbo zanima, *kako* in *ne kdo* vlada; da je vladavina prava najmočnejši inštitucionalni zaveznik civilne družbe; in končno, da si tudi v demokraciji lahko pravice ohranimo le, če jih razumemo kot dolžnosti.

V letih 1991 in 1992 je na območju srednje in južne Evrope ter Sovjetske zveze nastalo ali se demokratiziralo štiriindvajset držav. V državah srednje in južne Evrope – predvsem v Estoniji, Latviji in Litvi ter Sloveniji, Hrvaški, Bosni, Makedoniji in Slovaški – danes prevladuje podobna interpretacija zgodovine v desetletju med letoma 1980 in 1990. Civilne družbe, na čelu s patrioti in nacionalisti, naj bi se kot politične sile oblikovale približno istočasno, to je v prvi polovici osemdesetih. Civilne družbe – disidenti, demokrati in junaki – naj bi bistveno prispevale k razgraditvi avtoritarnih socializmov ter pripeljale do demokratizacije in novih držav. V starejših državah, kot so Poljska, Češka, Madžarska, Bolgarija in Romunija, so interpretacije bolj realistične in se zadovoljujejo s tem, da so civilne družbe rahljale, ne pa spremenile sistem.

Take – slovenske in druge – interpretacije preteklost sicer poenostavljajo, vendar so čustveno logične in politično, do danes, povsem sprejemljive. Gre za nacionalni ponos vseh novodemokratiziranih in novonastalih držav. Vse politične elite trdijo, da so se osamosvojile z lastno energijo. Da so bile torej nacionalno zrele in državotvorne tako v oceni trenutka kot v izvedbi akcije. Te razlage imajo tudi povsem praktično vrednost. Posamezniki iz civilne družbe svoj prodor na oblast legitimirajo z zaslugami v boju proti prejšnjemu režimu. To poznamo že iz prejšnjih revolucionarnih zamenjav oblasti in zato tega ne moremo šteti za zlo. Memoari (na primer slovenskih avtorjev), napisani po letu 1990, to potrjujejo. Njihova vrednost pa je še večja za vse, ki jih zanima

človeška narava. Govorijo predvsem o tem, kaj si njihovi avtorji želijo, da bi mi mislili o njih dobrega in o njihovih nasprotnikih slabega. V zvezi z njihovo vlogo ali vlogo civilne družbe memoaristi izpuščajo praviloma vse, kar bi zmanjšalo njihov pomen in povzdignilo pomen včerajšnjih prijateljev in današnjih nasprotnikov pri sesutju prejšnjih režimov.

Moje mnenje o nastanku držav – o vzrokih in posledicah, vzročni zvezi in redosledu dogodkov – je drugačno. Osnovna vzroka za nastanek in demokratizacijo držav sta samosesutje Sovjetske zveze in zahodno favoriziranje pravice do samoodločbe. Proces razpada hegemonске Sovjetske zveze je sredi osemdesetih let začel generalni sekretar partije Mihail Gorbačov s perestrojko in glasnostjo. Gorbačov, ki je ustvaril možnost, da več kot sto milijonov ljudi – od Estonije do Romunije – zaživi v demokraciji, je zato upravičeno dobil Nobelovo nagrado za mir. Pomembno je, da so vsi etnosi in narodi ne glede na politično zrelost ali moč svoje civilne družbe izkoristili nastali politični vakuum. Vsi so izkoristili šibkost hegemona in se konstituirali kot države.

Brez samosesutja Sovjetske zveze teh 24 držav ne bi niti nastalo niti se demokratiziralo. To je omogočilo tudi razpad Jugoslavije in nastanek Slovenije. Zgodovinsko napačno je nastanek in demokratizacijo teh držav tolmačiti zunaj konteksta samosesutja hegemonске Sovjetske zveze in razpada bipolarnega svetovnega sistema. Danes so taka tolmačenja intelektualno nepoštena, pa tudi politično škodljiva, saj po desetih letih ponovno nastajajo okoliščine (dogovor velikih sil o bodoči ureditvi Evrope in sveta), v katerih se bodo oblikovale nove geopolitične celote (EU, Nato, Pakt stabilnosti, Balkan), nastale bodo nekatere nove države (na primer Črna gora) ali pa se bodo nekatere prostovoljno reintegrirale z Rusijo (Belorusija, Armenija). Jugoslovanska ponudba za federacijo z Rusijo se prav tako lahko uresniči v bolj zaostrenih razmerah. Moldova se lahko združi z Romunijo, Makedonija z Bolgarijo, itd.

Prepričan sem, da civilne družbe – od Estonije do Makedonije in od Turkmenistana do Slovenje – niso povzročile samosesutja Sovjetske zveze, razpada bipolarnega sistema in nastanka novih držav. Države so v tem stoletju nastajale in propadale vedno ob menjavi mednarodnega sistema: po prvi vojni, med drugo svetovno vojno in po njej, ob dekolonizaciji v šestdesetih letih in razpadu bipolarizma po letu 1990. Vse ravnokar nastale države se ne bodo ohranile, niti se ne bodo demokratizirale.

Vendar menim, da brez civilne družbe – intelektualcev kot takih in intelektualcev profesionalcev – demokracija ni mogoča. Ta je za normalizacijo in preživetje držav, ki sestavljajo strnjeni geopolitični pas – od Estonije do Makedonije, Bolgarije in Romunije –, bistvena. Bistvena zato, ker so ambicije teh držav enake; pridružiti se Zahodu, ki uspešno prakticira nacionalno in nadnacionalno demokracijo že petdeset let. Razvoj demokratične kulture je na ramenih civilne družbe zato, ker izhaja iz zasebne sfere, kamor oblast nima dostopa, in sega v javno sfero, česar ji oblast ne more preprečiti.

Razgrajevanje človeka

Ena od definicij civilne družbe, ki je toliko standardna, da ni potrebno niti navesti imena avtorja, je: "Tradicionalno ... civilno družbo razumemo kot (nekakšno) protitež državi, ki jo sestavljajo samostojni in neodvisni (avtonomni) posamezniki ter različne oblike njihovega povezovanja in organiziranja. Bistvena značilnost civilne družbe je prav njena ločenost od države in njenih struktur, ki je hkrati pogoj za njeno avtonomijo in obstoj ... Civilno družbo opredeljujem kot vse tisto ... kar v posamezni družbi ne sodi v državno sfero in oblastno politiko."

Akademске definicije so zmeraj problematične, še posebej, kadar definirajo žive organizme, kot so človek, posameznik, občan, državljan, politično bitje. Posameznik je pripadnik prebivalstva, etnosa, ljudstva, naroda, vere, ideologije, nazora, kulture in civilizacije. Živi v svobodi, demokraciji, diktaturi, avtoritarnem in totalitarnem režimu, državi, paradržavi, mednarodni skupnosti držav istih in različnih civilizacijskih korenov, itd. Vse to je človek. Ker je kot celota preveč za eno definicijo, si pomagamo z razstavljanjem. Akademске definicije razgradijo celoto tako, da ustvarijo vtis, kot da njeni deli lahko živijo sami zase. Kar sploh ni res. Definicije, ki ne dopuščajo povezave z drugimi družboslovnimi definicijami, ne vzdržijo soočenja z vsakodnevnim življenjem, tistim edino resničnim, iz katerega se rojevajo pravi intelektualni problemi. Človek je neenostavno bitje, ki ga ne moremo ujeti v definicije ver in ideologij niti v definicije vedno novih specialnih znanosti.

Definicije so zgolj vozli, ki teorijo držijo skupaj, zato je njihova vrednost enaka vrednosti teorij. Vedno so opora za nove, ki niso nujno slabše, saj se živi organizmi spreminjajo, in ne vedno na boljše. Nove pa so zato, ker so naše potrebe drugačne in zato naši pogledi različni. Definicije in teorije so dobre, kadar so inspiracija za nove, ki jim je mogoče oporekati. Navedena standardna definicija civilne družbe je dobra zato, ker se z njo ne strinjam.

Poudarek v tej definiciji je na samostojnem, avtonomnem, neodvisnem posamezniku; njegova ločenost od države in njenih struktur ter političnih strank pa naj bi bila pogoj za avtonomijo in obstoj civilne družbe. Ali je ta definicija lahko veljavna za dva različna človeka?

Kam uvrstiti B. S., ki je navaden občan, Slovenec po materi in Srb po očetu, državljan Slovenije, finančni strokovnjak, krščanskega nazora, aktiven rimokatolik, član strateškega sveta Socialno demokratske stranke, visok uradnik v državni upravi in predavatelj na fakulteti, podpredsednik Društva paraplegikov, ker ima hendikepiranega otroka, poročen, sicer pa homoseksualec? V prejšnji vladi je bil minister na listi liberalcev, tudi v bodoče je pripravljen sprejeti kakšno od oblastniških funkcij. Je avtor pesniške zbirke, piše politične eseje v desne in leve revije, je urednik strokovne finančne revije.

Kam uvrstiti D. K., ki je zdravnica, neporočena, samohranilka otroka, katerega oče je musliman, ima avstrijsko in slovensko državljanstvo, je prepričana ekologinja, v prejšnjem režimu je bila zelo aktivna v partiji, v novem je

zamenjala že dve stranki nasprotni orientacije, danes je članica je upravnega odbora največjega podjetja za proizvodnjo medicinskih aparatov in članica etične komisije medicincev, lastnica delnic v polzasebnem časopisu katoliške orientacije, nekdanja državna sekretarka na listi ljudske stranke?

Opisal sem dva paradigmatična občana, ki ju vežejo tako različne vezi in lojalnosti, da ju – kot vse nas v urbani družbi – ni mogoče zaobjeti z nobeno znano definicijo o civilni družbi ali oblasti. Ne pozabimo: definicije so tiste, ki trdijo, kam kdo spada – v civilno družbo, oblast, stranko, društvo, skrito ložo, Cerkev, vero itd. Definicije iz čisto navadnega urbanega človeka delajo na desetine različnih ljudi, ki naj bi si med seboj nasprotovali in se izključevali zato, ker je mogoče v urbani družbi živeti samo na zapleten način. Definicije ne prenesejo dejstva, da navadnega človeka veže na desetine lojalnosti. Tako sta tudi D. K. in B. S. vezana, nesamostojna, opredeljena in odvisna. Tako kot sem sam, so tudi moji najbližji in moji znanci vpeti v vsakdanje življenje do tolikšne mere, da nismo ne samostojni, ne avtonomni, ne neodvisni od delodajalca, države, stranke, vere, ideologije, intimnih partnerjev, prijateljev, sorodnikov. Vseh teh vezi se človek reši, če postane puščavnik; če je ateist, se jih reši po smrti; če je vernik, pa tudi tedaj ne.

Skupna vsem nista nevezanost in samostojnost, ampak spoznanje, da bomo svojo svobodo lahko ohranili le, če se bomo borili skozi vse možne kanale odvisnosti in lojalnosti vsakodnevnega življenja. Danes sem oče, poročen, uradnik, diplomat, politik, profesor, oblastnik, pesnik, lastnik, tovarnar, intelektuallec, novinar, cerkveni dostojanstvenik, general – vendar to nisem bil včeraj niti ne bom jutri. Vsak od teh ne spreminja svoje etike in morale samo zato, ker spreminja poklicne vloge; šibkost definicij je v tem, da nam pripisuje vsak dan različne lastnosti samo zato, ker nas življenje nosi sem in tja.

Problem razgradnje človeka je za Slovence – in mnoge druge – bolj pomemben v zvezi z zločinom, spominom, spravo in krivdo za bratomorije med drugo svetovno vojno in po njej. Da bi rešili skupni problem, so dobronamerni in učeni misleci človeka razgradili na duha in telo, imanenco in transcendenco, fiziko in metafiziko. Iznašli so koncept presežne žrtve, ga podkrepili s temnimi zgledi preteklosti, kot so Kristus, Antigona, Ojdip, Abraham ... in postavili trditev, da je mogoče skozi katarzo, samoočiščenje, skozi lastno trpljenje ali skozi sočustvovanje s trpljenjem drugega priti do sprave, ki je očiščenje v obliki lastne presežne žrtve. Mislim, da to lahko vodi samo k novim žrtvam, skladno s tisto neodgovorno filozofijo o večnem ponavljanju istega. Taka mistična samoočiščenja niso altruizem, ampak prevzemanje krivde drugih. In to je za civilno družbo in državo najslabše. Altruizem je, kadar dam drugemu svojo kri ali kostni mozeg in za to ne dobim ne priznanja ne nagrade. Neodgovorno pa je prevzemati krivdo drugega. Slabe metafizike rojevajo še slabše politične filozofije, in te najgroznejše prakse. Problem spomina, zločina in sprave zadeva civilno družbo zato, ker mora ta oblasti povedati, kaj od nje pričakuje.

Demokracija je sistem, ki deluje dobro, kadar delujejo vsi njegovi deli; se pravi, nikoli. Pomembno je, da v praksi deluje ravnotežje med tistimi, ki oblast izvajajo, in onimi, ki oblast s kritiko omejujejo. Tisti del družbe, ki želi v tem smislu vplivati na oblast – ne da bi se v tem trenutku, jutri pa morda že, neposredno potegoval za oblast –, se imenuje civilna družba.

Nacionalna identiteta ni samo tisto, po čemer se neka družba razlikuje od druge, temveč tudi vse tisto, kar to družbo povezuje. Tako vezivo je vsekakor tudi civilna družba, ki jo sestavlja mreža posameznikov, organiziranih v društva, forume, gibanja, združenja, klube, Cerkve. Hrbtenica so torej posamezniki, organizirani profesionalci in intelektualci kot taki, oboroženi z osebnim poštenjem in hrabrostjo. Civilna družba je torej pes čuvaj civilizacijskih standardov zapisanih v ustavi, zakonih, normah širšega civilizacijskega okolja –, po katerih se morajo ravnati oblasti, če hočejo biti legitimne. Civilna družba celotno družbo povezuje v mrežo medsebojnih zavez, ki nastajajo v urbani družbi. Prostor, v katerem deluje civilna družba – gre v bistvu za posameznika –, je zasebni, profesionalni, domovinski, nacionalni in seveda internacionalni.

Legitimnost, hierarhija, *res publica*

Demokracija je zapletena tehnologija organiziranja svobodne družbe. Vse državne oblasti – sodna in izvršna, parlament, predsednik države, ustavno sodišče in ombudsmani – morajo biti v takem medsebojnem hierarhičnem ravnotežju, da to zagotavlja delovanje družbe, katere temelj je svobodni posameznik. Ravnotežje se vzdržuje z medsebojnim nadziranjem, kot to zahtevajo ustava in zakoni. Samo prva stopnja legitimnosti vseh organov državne oblasti izvira iz volitev. Pomembnejša je legitimnost teh organov z vidika ustavne vloge, ki jo imajo pri vzdrževanju zapletenega ravnotežja, katerega rezultat je demokratična družba. Ta – zame bistvena – legitimnost se ocenjuje vsak trenutek, dan za dnem. Nelegitimen je vsak organ oblasti, ki deluje tako, da ruši ravnotežje, bodisi da grabi moč ali ne dela, kar bi moral.

Državne oblasti vladajo – “so čuvarji tekočih zadev” – in izkušnja uči, da se same niso sposobne niti nadzirati niti organizirati svobodne družbe za vse državljane. Da bi komplicirano ravnotežje lahko delovalo, je potrebna civilna družba. Civilna družba je legitimna zato, ker je potrebna.

Iz hierarhije vrednot (zahodne) svobodne družbe sledi, da legitimnost oblasti izvira iz državljanov, zato so ti vedno nad oblastmi. Ne samo nad državnimi, temveč nad vsemi centri moči, ki hočejo postati oblast tako, da se izognejo demokratičnemu nadzoru in se dvignejo nad državljane; mislim na Cerkev, banke, tehnološke, gospodarske ali finančne centre moči (oligarhije), ki delujejo bodisi same ali praviloma v spregi z državo. Za državljane (civilno družbo) je politika zato predvsem večšina, ki omogoča, da so vse zadeve oblasti javne, da so *res publica*. Politika je za civilno družbo najboljša garancija, da se oblasti ne bodo izognile javnemu nadzoru. Vendar pa državljani – civilna družba – ne vladajo; ne odločajo in niso odgovorni za početje oblasti!

Demokracija – kot tehnologija svobode – predvideva civilno družbo. Iz tega naj bi sledilo, da demokracija ne more delovati brez civilne družbe, da je oblast zanjo zainteresirana in jo bo zato pomagala vzdrževati in organizirati. To morda velja za dolgoletne demokracije, ne pa za nove, nastale po letu 1990. Mi se šele urimo v rutinski menjavi oblasti in prehajanju ljudi iz civilne družbe na oblast in obratno. V novih državah želijo elite vladati zaradi delitve plena – želja po moči in privilegijih prevladuje. Šele civilna družba lahko oblast prisili, da vlada kot skrbni upravitelj države in družbe.

Za civilno družbo niso zainteresirani niti tisti, ki so bili civilna družba v prejšnjem režimu (disidenti, demokrati in državotvorci), danes pa so na oblasti. Civilna družba je tudi za njih moteča, saj jih želi nadzirati in menjati na oblasti. Vsem, ki so se iz civilne družbe zavihteli na oblast in kažejo vztrajno namero, da tam tudi ostanejo, je potrebno neutrudno ponavljati *arché andra deixei*. Te dva in pol tisoč let stare preroške besede danes z demokratičnim popravkom pomenijo: “Človeka spoznaš, kadar je na oblasti.” (Bias) Demokracija nesramno razgalja in takoj je moč prepoznati tiste, ki na oblasti ravnajo tako, kot so sicer mislili ravnati že takrat, ko so bili del civilne družbe, pa tega niso povedali, sicer bi jih civilna družba izločila.

Optimistično je to, da se slovenska družba normalizira, država konstituira in demokracija konsolidira. Civilna družba pa je ostala prepuščena sama sebi; in prav je tako. Za dobronamerne «sta družba in država dolžni ustvarjati pogoje, katerih končni proizvod je avtonomen in omikan občan, ki se zaveda posledic svojega ravnanja v političnem prostoru». (Marjan Sedmak) To si tudi sam želim, mislim pa, da bosta družba in država to počeli samo, če bosta k temu prisiljeni.

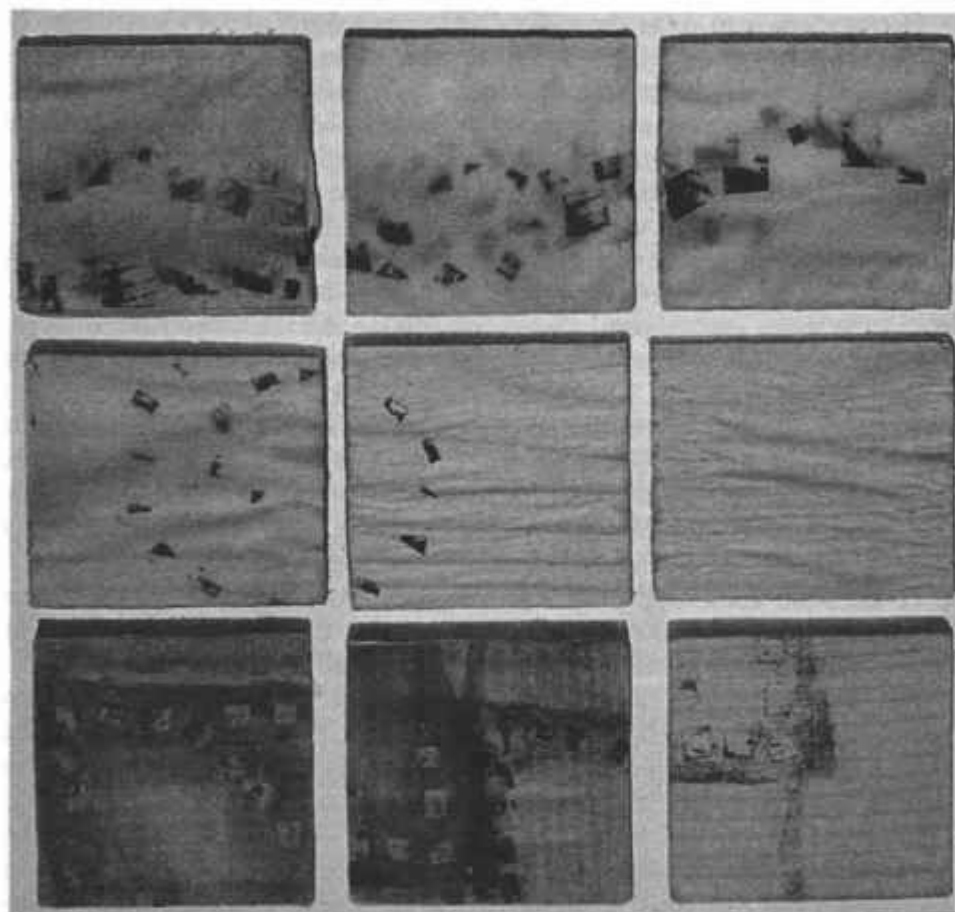
Intelektualci v civilni družbi ne morejo stokati in jamrati, da jih nihče ne mara in da niso nikomur potrebni. Intelektualci morajo razumeti, da je demokracija samo režim, ki vsakomur omogoča, da se bori za svojo vlogo; ampak vsak si jo mora sam izboriti! Danes ima civilna družba točno takšno vlogo, kakršno si zasluži – marginalno po lastni krivdi. Civilna družba se mora v tek pognati sama. To pomeni, da se lahko opre samo na svoje sile; na intelektualno poštenje, hrabrost in vztrajnost posameznikov, ki bodo zaradi svojih moralnih potreb kritizirali oblast. Spontano, samoiniciativno, avtonomno – kljub temu da jih oblast drži za želodec.

Civilna družba si mora sama izbojevati status, ki je zapisan v teorijah o svobodni družbi ter – z naštevanjem svoboščin posameznika – definiran v ustavah. Njen manevrski prostor je omejen, se pa neizmerno poveča, kadar njeni člani zdržijo preskus osebnosti, stanovske in državljske poštenosti in hrabrosti. To je tudi njeno glavno orožje proti državi in vsem vrstam oblasti.

Ker je *raison d'être* civilne družbe vmešavanje v oblast, s katero nismo zadovoljni, je težko najti argument, da je oblast a priori zainteresirana za civilno družbo. Za obstoj civilne družbe je danes zainteresirana samo civilna družba; in demokracija ji to omogoča, saj inštitucionalno predvideva njeno delovanje. Oblast bo civilno družbo spoštovala in se je bala šele takrat, ko bo verjela, da jo civilna družba vidi v obisti. Civilno družbo bo upoštevala, če bo ta sposobna oblast kritizirati, obsojati, parodirati in predvsem preganjati. Poslušala bo njene nasvete in sledila njenim akcijam, če se jim ne bo mogla izogniti ali če bo ocenila, da ji pomagajo utrjevati oblast. Vabila jo bo – intelektualci se radi damo vabiti in gostiti – šele takrat, kadar bo začutila koristi od tega. Dr. Jože Pučnik malce resignirano ugotavlja (Mag, april 2000), da zunanji minister dr. Dimitrij Rupel, ki je tako rad na oblasti, vabi intelektualce iz kroga Nove revije na razne pojedine. Ampak Rupel ni problem, on je vedno isti, problem so tisti, ki se dajo gostiti, nagrajevati, podkupovati in ki domov odnašajo koščke čokolade.

Menjava in nadzor oblasti

Nič ne utemeljuje demokratskega značaja družbe bolj kakor nadzor in zamenjava oblasti brez nasilja. Ni bistveno, kako se menjava izvrši (redne ali izredne volitve, konstruktivne nazaupnice) in kdo je vanjo vpleten (parlament, ustavno sodišče, predsednik države), temveč je važno, da se s tem strinja večina volilcev in da se menjave vršijo podobno kot v širšem civilizacijskem (zahodnem) okolju. To imenujem blagodejni diktat civilizacijskega okolja.

Sovražnik civilne družbe ni država kot taka ali njene oblastne hierarhije, temveč neustavno, nezakonito, necivilizirano izvajanje oblasti. Država kot oblast od človeka zahteva njegov prosti čas, denar, lojalnost, spoštovanje in še mnogo tiste energije, ki jo človek raje posveča sebi, družini, hobijem, društvom, gibanjem, Cerkvi. Civilna družba zato izhaja iz prepričanja, da je država zaradi državljanov, in ne obratno, ter da si oblasti lahko prigarajo naklonjenost (lojalnost) samo z dobrim vladanjem.

Naloga civilne družbe ni sodelovati z oblastmi, temveč jih nadzorovati, ker tega same niso sposobne. Naloga civilne družbe je otežiti vladanje, ne pa ga lajšati s ponujanjem sodelovanja in z moledujočim prepričevanjem oblasti o tem, kaj je dobro za družbo. Prepričevanje prej spominja na kolaboracijo (sokrivdo za slabo politiko) kot na nadzor nad režimom; prvič zato, ker oblast izbere od predlogov civilne družbe samo tiste, ki ji odgovarjajo, in prav je tako; drugič pa zato, ker se s ponujanjem sodelovanja zamegli tisto, kar je bistveno, to pa je odgovornost oblasti.

Priljubljena maksima pravi, da vsaka oblast kvari, dolga oblast pa kvari še bolj. Še bolj pa drži, da oblastnike kvari nenadzorovana oblast. Dolgoletni nemški kancler Helmut Kohl in italijanski premier Giulio Andreotti sta se pokvarila predvsem zato, ker sta ušla nadzoru, in manj zato, ker je prvi vladal šestnajst in drugi skoraj trideset let. Odpovedale so državne oblasti, ki so *ex officio* zadolžene za nadzor, odpovedala je tudi civilna družba, torej demokracija. Napake so popravljive, ker je demokracija žilava. Med samoobnovitvene sposobnosti demokracije štejem tudi dejstvo, da se o Kohlu in Andreottiju govori samo še zaničevalno. Demokracija je tudi šibka, saj je bilo mogoče nezakonitosti Andreottija in Kohla odkriti šele, ko je prišel na oblast nasprotni politični tabor.

Slovenci takšnega nadzora še nismo sposobni – ne intelektualno, ne politično, ne organizacijsko. Nobena od parlamentarnih preiskovalnih komisij in nobeden od pravosodnih organov ni sposoben *lege artis* speljati razčiščevanja o orožarski aferi, nezakonitem financiranju strank, aferi Zavrč, aferi Holmec; kaj šele o zločinih med drugo svetovno vojno in po njej. Vendar ni treba obupati. Celo v desetletja preizkušenih demokracijah je za odkrivanje nepravilnosti oblasti naprej potrebna politična volja, ki ji – vedno poslušno – sledi pravosodni sistem.

Svoboda kritike

Vrhovnost državljanov nad oblastmi je utemeljena s tem, da legitimnost oblasti izvira iz volje državljanov, in ne obratno. Zato imajo državljanji legitimno pravico, da oblast kritizirajo. Kritika je instrument, s katerim civilna družba vrši nadzor in zahteva menjavo vseh oblasti brez nasilja. Kritika je tudi priprava na akcijo, saj z njo pridobivamo somišljenike.

Tukidid pravi, da je Perikles to idejo izrazil pred 2400 leti takole: "Čeprav so redki sposobni oblikovati in izvajati politiko, pa smo jo vsi sposobni in upravičeni kritizirati." Ta preprosta misel je še danes bistvena za civilno družbo. Pomeni, da lahko kritiziram vsako oblast zato, ker njeno ravnanje – sprejemanje in izvajanje odločitev – zadeva moje življenje, pa življenja mojih otrok, sorodnikov, prijateljev, sonarodnjakov, državljanov, Evropejcev, vso živo in neživo naravo. Čevlje naj sodi tisti, ki ga žulijo, ne pa kopitar. Vzdrževanje kritike je naloga civilne družbe.

Nadzor nad močjo je nadzor nad neuravnoteženo koncentracijo moči. Mislim, da je ravnotežje moči med tistimi, ki so potrebni nadzora, bistveno za delovanje demokracije. Demokracija samo želi preprečiti diktaturo, do katere bi prišlo, če bi se moč skoncentrirala v rokah ene, dveh ali treh strank; če bi prišlo do akumulacije moči v spregi med državo, vojsko, Cerkvijo, kapitalom ali če bi se moč skoncentrirala v rokah civilnih skupin, ki bi se razglašale za narod, itd.

Logično je, da vsi v političnem prostoru težijo k akumulaciji moči, toda kadar moč ostane brez demokratičnega nadzora (kadar se izogne politiki), se neizogibno uporabi proti demokraciji. Vedno se sprevrže v diktaturo, pa čeprav je družba na papirju razdeljena na tri veje oblasti, predsednika države, ustavno

sodišče in ombudsmane, politične stranke, pozicijo in opozicijo, Cerkev, ločeno od države, banke in velika podjetja, ki so pod nadzorom politike.

Za civilno družbo je vitalnega pomena nadzor nad vsemi oblastmi, javnimi in prikritimi, saj so oblasti precej bolj naklonjene nezakonitemu povezovanju in sklepanju tajnih sporazumov kot pa medsebojnemu nadzoru in transparentnosti. Civilna družba hoče, da se oblasti ne organizirajo kot diktature; da ne delujejo kot partitokracije, mafije, partije, lože, paralelni centri oblasti itd. Civilna družba omejuje moč vsem (državnim in nedržavnim) centrom moči tako, da jim ne dovoli vladati brez demokratičnega nadzora.

Tradicionalno in etimološko demokracija pomeni vladavino ljudstva – vendar demokracija to ni, ker ne more biti. Tisti, ki nismo na oblasti, vemo, da ne vladamo. Ker ne sprejemamo odločitev, zanje tudi nismo odgovorni. Mislim, da je demokracija (vse od atenskih poskusov 500 let pred našim štetjem) samo taka oblika upravljanja družbe, ki z nadzorom in menjavo oblasti preprečuje diktaturo (tiranijo) in ustvarja pogoje za vladavino prava in za svobodo. Vsi, ki smo zadnjih petdeset let živeli v "enopartijskih režimih", vemo, da se diktature ni mogoče znebiti brez prelivanja krvi, pogosto pa to ni mogoče niti s prelivanjem krvi. Razpad Jugoslavije in srbski režim Miloševića sta najboljši dokaz za to. Vladavina ljudstva je teror, ki ga organizira diktatura na način "dogodio se narod".

Demokracija ni vladavina ljudstva. V socializmu so nas učili, da je oblast v rokah ljudstva, in vsi smo vedeli, da ni nikoli bila. Nikoli tudi ne bomo dosegli stopnje (niti si je ne smemo želeti), na kateri bo samo vladavina prava in zato ne bo vladal nihče. Marksistična varianta vladavine nikogar je famozna teorija o odmiranju države; njena jugoslovanska varianta je samoupravljanje (Kardelj). Aktualna oblika vladavine nikogar je oblast birokracije Evropske unije, sestavljene iz "šibkih, podkupljivih in samovoljnih, ki ne smejo uiti nadzoru". Zamenjava predsednika Evropske komisije Jacquesa Santerja in vseh komisarjev leta 1999 je bila potrebna prav zato.

Dejstvo, da demokracija nikoli ni bila in nikoli ne bo vladavina ljudstva, je pomembno zaradi odgovornosti tako tistih, ki imajo oblast, kot onih, ki je nimajo. Odgovornost je treba prevaliti na tiste, ki v resnici vladajo, ne pa na ljudstvo oziroma civilno družbo. Zato je konceptualna in praktična napaka, če civilna družba misli, da lahko sodeluje z oblastjo.

Najbolj me seveda zanima odgovornost državnih oblasti. Lahko jih imenujem tudi tekoče oblasti, saj želim, da se redno menjujejo in imajo mandat samo za tekoče opravljanje državnih poslov. Te oblasti so parlament, vlada, sodstvo ter predsednik države, ustavno sodišče in ombudsmani. Vse, kar jemlje odgovornost z njihovih ramen, nasprotuje bistvu demokracije. Demokracija torej omogoča, da v vsakem trenutku vemo, kdo je odgovoren, in ga zamenjamo, če ne ravna skladno z mandatom.

Civilna družba nikakor ne more biti zainteresirana, da se kdor koli – na primer civilna iniciativa ali državljanska pobuda – predstavlja kot narod, ki ima pravico vladati. Ne želim, da mi vlada katera koli skupina, ki bi se hotela predstaviti kot "narod, ki je legitimen izvajati oblast": na primer vojska,

uradniki, Cerkev, radio in TV, skinheadi, sekte. Ne želim, da katera koli skupina – v imenu civilne ali državljanske pobude – akumulira čezmerno moč, ki bi se je moral kot navaden občan bati. Ne želim, da se mi "dogodi narod", ki je vedno hud sodnik in dober instrument državnega terorja.

Nobena demokratična oblast ne more svoje legitimnosti utemeljevati mimo volje državljanov; politično investituro ji dajejo samo državljani s svojimi glasovi, ne glede na to, ali so organizirani v politične stranke ali pa so del civilne družbe.

Zato v demokraciji državljane zanima predvsem, *kako* oblast vlada, ne pa *kdo* vlada. Od tega, ali oblasti vladajo dobro ali slabo, je odvisen odnos državljanov do njih: do parlamenta, vlade, sodstva, ustavnega sodišča, ombudsmanov itd. Od tega je odvisno, ali bodo državljani spoštovali oblastnike in se identificirali z režimom in sistemom. V bistvu gre seveda za lojalnost državi v težkih trenutkih. Ne pozabimo, da so v zadnjih sto letih propadle mnoge države, ki so prekrivale sedanje ozemlje Slovenije; z njimi se nismo identificirali, nismo jim bili lojalni v težkih trenutkih. Še več, proti vsem smo rovarili.

Ali je za Slovence – ki se vsi poznamo in ki drug z drugim nimamo dobrih izkušenj – pomembno tudi vprašanje, *kdo* in ne samo *kako* nam vlada? Platon je moralist in pravi, da naj vlada najboljši. Marx in Engels sta rekla, naj vlada proletariat. Mislila sta seveda dober proletariat. V novodobnih socializmih so teoretiki (Kardelj) poleg proletariata dali možnost vladanja še "napredni inteligenci in naprednim kmetom". V praksi pa je v jugomonizmu (avtoritarnem socializmu) vladalo 10 do 15 ljudi iz partije. To ni bila diktatura proletariata, ampak partijske oligarhije, peščice "slabih" na vrhu.

Stalin, Hitler, Mussolini, Tito, Ceausescu, Castro, Milošević, Saddam Husein in vsi afriški, azijski in latinoameriški samodržci niso in ne dopuščajo dvoma, zato na vprašanje, *kdo* naj vlada, vedno odgovarjajo JAZ. Obrazci vladanja so enotni; gre za variante državnega terorja.

Zato civilno družbo bolj zanima dvoje drugih vprašanj: katere vlade so moralno nesprejemljive in kako se rešiti nekompetentnih vlad in škodljivih oblastnikov. Mi, ki smo petdeset let živeli v monizmu, danes lahko z gotovostjo rečemo, da so monistični (enopartijski) režimi nemoralni: težko jih je prenašati, so proti svobodi, ne morejo se izogniti zločinu. Vsak sistem ali režim, ki za svoje delovanje – kadar je to potrebno – uporabi zločin, je zločinski. Vsi monizmi so taki.

Pripis urednika: Ta esej je bil predviden za objavo v treh zaporednih številkah, vendar se mora končati kar tukaj, kajti avtor ga je v tem času že v celoti objavil v Sobotni prilogi Dela, ne da bi uredništvo Sodobnosti o svoji nameri prej obvestil. Ker je ta številka revije bila že v tisku, eseja ni bilo mogoče izločiti, zato je videti, kot da Sodobnost, ki je mesečnik, ponatiskuje prispevke iz dnevnega časopisja. Zaslugo za to ima avtor, ki bo svoj naslednji prispevek po vsej verjetnosti naslovil "Etika za današnjo rabo".